

31, 94, 95, 206; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlı, *Neşrû'l-cevâhîr ve'd-dürrer fi 'ulemâ'î'l-kar-nî'r-râbîc' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, I, 306-308; Ahmed Bükârî, *el-İhyâ' ve'l-tecdidü's-şûfî fi'l-Mağrib*, Muhammediye 1427/2006, III, 93, 96, 98-101; Abdüsettar b. Abdülvehhâb ed-Dihlevî, *Feyzû'l-meliki'l-vehhâbi'l-müte'âlî bi-enbâ'i evâ'ili'l-karnî's-şâlis' 'aşer ve'l-tevâlî* (nşr. Abdül-melik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1429/2008, I, 356-363; İbn Zeydân, *Mu'cemü şabaķâti'l-mü'ellifin 'alâ 'ahdi devleti'l-'Aleviyyin* (nşr. Hasan el-Vezzânî), 1430/2009, II, 116-121; Hamza b. Tayyib el-Kettânî – M. Hamza b. Ali el-Kettânî, "Kettânî, Ca'fer b. İdrîs", *Ma'lemü'l-Mağrib*, Rabat 1425/2004, XX, 6750-6751.

AHMET ÖZEL

KETTÂNÎ, Muhammed Bâkır

(محمد الباقر الكتاني)

Ebü'l-Hüdâ Muhammed el-Bâkır
b. Muhammed b. Abdülkebir
el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî
(1901-1964)

Faslı hadis âlimi, mutasavvîf.

1319'da (1901) Fas'ta doğdu. Kettâniye tarikatının kurucusu olan Muhammed b. Abdülkebir'in oğlu ve *Fihrisü'l-fehâris* ile *et-Terâtibü'l-idâriyye* adlı eserlerin müellifi Muhammed Abdülhay el-Kettânî'nin yeğenidir. Fas'ta, Rabat ve Selâ'da öğrenim gördü. Karaviyyin Camii'nde tanınmış âlimlerden ders aldı. Bunlar arasında dedesi, babası, babasının dayısı Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, onun oğlu *er-Risâletü'l-müstetrafe* ve *Selvetü'l-enfâs* müellifi Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, Muhammed Mekki el-Betâvirî, Muhammed b. Ahmed el-Alevî, Ebû Şuayb ed-Dükkâlî, Muhammed b. İdrîs el-Kâdirî, İbnü'l-Hayyât ez-Zükkârî, Muhammed b. Reşîd el-İrâkî gibi âlimler yer almaktadır. 1919 ve 1938 yıllarında hacca gitti. Bu sırada Ömer b. Hamdân el-Mahresî el-Medenî, Muhammed Abdülbâki el-Ensârî el-Hindî, Abdülkâdir b. Tevfik eş-Şelebî et-Trablusî, Bedreddin el-Hasenî, Muhammed Bahît el-Mutîî, İbrâhim es-Sekkâ el-Ezherî, Muhammed b. İbrâhim es-Semâlûtî gibi Hicaz ve Mısır âlimlerinden de faydalandı. 1937'de hocası ve ağabeyi Muhammed Mehdî el-Kettânî'nin postundan onun lehine feragat etmesi üzerine Selâ'daki Kettâniye Zâviyesi'nde tarikatın şeyhi oldu. el-Câmiu'l-a'zam'da, Şerâtîn, Sîdî Ahmed Haccî, Nakib ve Hâc Abdullah mescidlerinde ders verdi. Kendisinden ders ve icâzet alanlar arasında oğulları Abdurrahman ve Muhammed, yeğeni Abdülazîm b. Muhammed Mehdî, Muhammed Müntasir-Billâh el-Kettânî ve kardeşi

Muhammed
Bâkır
el-Kettânî

Muhammed Nâsir-Lidînillâh, Abdullah b. Muhammed el-Hererî el-Habeşî, Abdullah b. Abdülkâdir et-Telîdî anılır. Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde, Fas'a gittiği sıralarda kendisiyle defalarca görüştüğünü ve ondan faydalandığını kaydeder. Fransız sömürge yönetimi, özellikle Kettâniye tarikatının kurucusu olan babasının faaliyetleri sebebiyle onun ve kardeşlerinin taşradaki kabileler arasında irşad faaliyetinde bulunmasını uzun yıllar engellediyse de kendisi, müridleri ve gönderdiği mektuplar vasıtasıyla sömürgecilere karşı direniş hareketinin güçlenmesinde önemli rol oynadı. Fas Kralı V. Muhammed 1953'te sürgüne gönderildiğinde onun tekrar tahata çıkması ve Fas'ın bağımsızlığını kazanması için konferansları, dersleri ve telifleriyle çaba gösterdi. Râbitatü ulemâ'i'l-Mağrib'in kurucularından ve Cem'iyetü ulemâ'i'l-İslâh ve'l-irşâd'ın üyelerindendi. I. İdrîs es-Senûsî, Muhammed Zekî İbrâhim, Saîd Ramazan gibi doğu İslâm dünyasındaki islah yanlısı devlet ve ilim adamlarıyla yakın ilişki kurdu. 26 Şâban 1384 (30 Aralık 1964) tarihinde Selâ'da vefat etti ve Kettâniye Zâviyesi hazîresinde defnedildi. Hakkında bilgi veren diğer kaynakların aksine vefat tarihinin 16 Şâban (Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlı, II, 1077) veya 29 Şâban (*Ma'lemetü'l-Mağrib*, XX, 6762) olarak verilmesi yanlış olmalıdır.

Kettâniye tarikatının ihyası, Fas şehirleri yanında doğu İslâm dünyasında bu tarikatın zâviyelerinin açılması, şeyhlerinin biyografilerinin tesbiti ve eserlerinin zayı olmaktan kurtarılması, tarikat evrâd ve ezkârının derlenip açıklanması hususunda önemli rol oynayan Muhammed Bâkır'ın mezhep taassubundan uzak, ictihad yanlısı, sahih hadislerle ameli yerleşik mezhep hükümlerine tercih eden, görüşlerini açıkça dile getirmekten çekinmeyen bir âlim olduğu, hadis, fıkıh, tefsir, tasavvuf, tarih ve ensâb konularında küçüklü-büyükü 100 civarında eser yazdığı kaydedilir. Muhammed Hamza b. Ali b. Müntasir el-Kettânî, annesi Nüzhet bint Abdurrahman el-Kettâniye'nin dedesi olan Muhammed

Bâkır el-Kettânî hakkında *Laḫzâtü'l-ḫisân fi tercemeti'l-İmâm Muhammed el-Bâkır el-Kettânî* ve *Naşbü'l-me'âsir li-tercemeti ceddî el-İmâm Muhammed el-Bâkır* adıyla iki eser telif etmiştir.

Eserleri. 1. Tercemetü's-Şeyḫ Muhammed el-Kettânî eş-Şehîd: Eşrefü'l-emânî fi tercemeti's-Şeyḫ Sîdî Muhammed el-Kettânî. Müellif önce babasının biyografisine dair *Dâ'iretü'l-'ulûm ve'l-ma'ârifî'l-Kettâniyye* adıyla sekiz ciltlik bir eser yazmış, ardından bunu ihtisar ederek *et-Tâcü'l-muraşşac' bi'l-cevherî'l-ferîd fi tercemeti's-Şeyḫ el-İmâm Muhammed el-Kettânî eş-Şehîd* adlı üç ciltlik bir kitap telif etmiş, daha sonra onu da kısaltıp bu sonuncu eserini meydana getirmiştir. Müellifin babasının anne ve baba tarafından nesebi, yetişmesi, tahsili, hocaları, tarikatı, evrâd, eserleri, şiirleri, önemli sözleri, görüşleri, kendisi hakkında söylenen sözler ve yazılan şiirler, talebeleri, seyahatleri, çektiği sıkıntılar vb. konulara yer verdiği bu eser babasının islah düşüncesi, Fas'ın bağımsızlığı için verdiği mücadele, tarikatın liderliği konusunda amcası Abdülhay el-Kettânî ile olan ihtilâfları ve kraliyet ailesiyle ilişkilerine dair hususlarda önemli bir belge niteliğindedir (Rabat 1962; nşr. Nûrülhüdâ Abdurrahman el-Kettânî, Beyrut 1426/2005).

2. Ğunyetü'l-müstefîd fi mühimmi'l-esânîd. Fas ulemâsı yanında Hicaz, Kahire ve Şam'da ders ve icâzet aldığı hocalarının kısa biyografileriyle "el-hadisü'l-müselsel bi'l-evveliyye", Buhârî ve Müslim'in sahihleri, *el-Muvaḫḫa'* ve Mâlikî fıkıhına dair kendi isnadları hakkındadır (Tıtvân 1376; Kahire 1430/2009).

3. Ravzâtü'l-cennât fi mevliği ḫâtemi'r-risâlati (Ziyâ'u'l-enâm) (Rabat 1975; nşr. Abdurrahman b. Muhammed Bâkır el-Kettânî – Muhammed b. Muhammed Bâkır el-Kettânî, Beyrut 1425/2004).

4. Yevâķitü't-tâci'l-vehhâc fi kışşati'l-isrâ ve'l-mi'râc (Rabat 1978; nşr. Abdurrahman b. Muhammed el-Kettânî – Muhammed b. Muhammed el-Kettânî, Beyrut 2009).

5. el-Mizânü'l-evfâ bi-kelimi'l-Muştafâ. Kırk hadis derlemesidir (nşr. Hişâm b. Muhammed Haycer el-Hasenî – Muhammed Hamza el-Kettânî, müellifin *Tenbihü'l-ġâfilin fi'l-emr bi'z-zikr ve faẓli'z-zâkirîn, Cevâmî'u'l-hayr fi feẓâ'ili'z-zikr* ve *Hâzinetü'l-yüsr fi feẓâ'ili'z-zikr* adlı risâleleriyle birlikte, Beyrut 2009).

Kettânî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Evḏaḫu'l-mesâlik fi'ḫtişâri Muvaḫḫa'î'l-İmâm Mâlik, Nefeḫâtü'l-ıḫri's-şezî fi'ḫtişâri Câmî'i't-Tirmizî,*

Eshelü'l-makâşid fi esânidi's-şeyh el-vâlid, Tabakâtü'l-Kettâniyyin tarîkaten (Fas'ın muhtelif şehirlerindeki Kettâniyye tarikatı şeyhlerinin biyografilerine dair sekiz ciltlik bir eserdir), *el-Kevâkibü'z-zâhiye fi a'lâmi's-şu'beti'l-Kettâniyye-ti'l-vâfire, Sirâcü'l-mürîdin fi şerhi vir-di's-sâdâti'l-Kettâniyyin, el-Fütûhâtü'l-ğayyûmiyye fi şerhi's-Şalâti'l-ünmüze-ciyye, en-Nefehâtü'l-Muhammediyye fi'l-ğuţabi'l-Bâkıriyye, İkkâfün-nübelâ' bi-terâcimi cemâ'atin min 'âlimâti'n-nisâ', Qademü'r-rusûh fi mu'cemi's-şüyûh, Fetħu'l-bârî fi esânidi li-mü'el-fâtî'l-Buĥârî, Levâmî'u'l-le'âlî fi'l-er-bâ'ine'l-Bâkıriyyeti'l-âvâlî, et-Teyşir fi esânîdinâ ilâ kütübî't-tefâsîr, et-Tibyân li-fezâ'ili'l-Ķur'ân, Bustânü'l-irfân fi ba'zi mâ yete'allâk bi'l-Ķur'ân, el-Cevâhirü's-şeffâfetü'l-ğâliyye fi tef-sîri ba'zi'l-âyâtî'l-Ķur'âniyye, el-Besâtî-nü'z-zâhiye fi mevlidi nebiyyi'l-in-sâniyye, Delîlü'l-ĥayrât fi's-şalât 'alâ ĥatmi'r-risâlât, el-Fetħu'l-mübîn fi't-tevessül bi-seyyidi'l-mürselîn, el-Ec-vibetü'l-fıkhıyye ve'l-ĥadışiyye ve's-şüfiyye, Sedyü'l-mürîdin muĥtaşaru Menâzili's-sâ'irin, Ravzü ehli'l-cen-ne fi'l-î'tişâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne, es-Sirâcü'l-münîr fi cem'î mâ 'aşer-tü 'aleyhi min resâ'ili ceddî eş-Şeyh 'Abdilkebir* (Kettânî'nin yazma nüshaları Selâ'daki el-Hizânetü'l-Bâkıriyyetü'l-Kettâniyye'de bulunan eserlerinin bir listesi için bk. Muhammed Bâkir el-Kettânî, *Tercemetü's-şeyh*, s. 251-257).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Bâkir el-Kettânî, *Tercemetü's-şeyh Muhammed el-Kettânî eş-şehid: Eşrefü'l-emânî fi tercemeti's-şeyh Sidi Muhammed el-Kettânî*, Rabat 1962, s. 126, 129, 177, 240-246, 251-257; a.mlf., *Ķunyetü'l-müstefid fi mü-himmi'l-esânîd, Tıtvân 1376, tür.yer.; Cırârî, Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'âşir bi'l-'Udveteyn: er-Rabâ' ve Selâ, Rabat 1391/1971, II, 101-102; a.mlf., et-Te'lîf ve neĥdatihüh bi'l-Mağrib fi'l-ĥarnî'l-ışrîn min 1900 ilâ 1972, Rabat 1406/1985, s. 112-119; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-maĥbû'âti'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 299; J. Cagne, *Nation et nationalisme au Maroc*, Rabat 1988, s. 422, 423, 426; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Sellü'n-nişâl li'n-niĥâl bi'l-eşyâh ve ehli'l-kemâl: Fihrisü's-şüyûh* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, s. 197; a.mlf., *İthâfü'l-mütâli' bi-vefeyâti a'lâmi'l-ĥarnî's-sâlis 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, II, 584; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, II, 548; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî, *Neşrü'l-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâ'i'l-ĥarnî'r-râbi'* 'aşer, Beyrut 1427/2006, II, 1077; Hamza b. Tayyib el-Kettânî – M. Hamza b. Ali el-Kettânî, "Kettânî, Muĥammed el-Bâkir", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Selâ 1425/2004, XX, 6761-6762.*

AHMET ÖZEL

KETTÂNÎ, Muhammed İbrâhim (محمد إبراهيم الكتاني)

Ebü İshâk (Ebü'l-Mezâyâ) Muhammed İbrâhim b. Ahmed b. Ca'fer b. İdrîs el-Hasenî el-Kettânî (1907-1990)

Fas bağımsızlık hareketinin öncülerinden, fıkıh âlimi.

10 Ramazan 1325 (17 Ekim 1907) tarihinde Fas'ta doğdu. İlk eğitiminden sonra Karaviyyîn Camii'nde, diğer bazı mescid ve medreselerde öğrenim gördü, buralarda Arap dili ve edebiyatı, aklî ve dinî ilimler okudu. Hocaları arasında babası, amcası Muhammed b. Ca'fer, amcasının oğlu Muhammed Tâhir b. Hasan, babasının halasının oğlu Muhammed Abdülhay el-Kettânî, Muhammed b. Abdülkebir İbnü'l-Hâc es-Sülemî, Tâi' İbnü'l-Hâc es-Sülemî, Abdüsselâm b. Ömer el-Alevî, Ebü Şuayb ed-Dükkâlî, Ahmed b. Me'mûn el-Belgaysî, Muhammed b. Abdülmeccid el-Aksabî, Muhammed b. Arabî el-Alevî gibi âlimler anılır. Karaviyyîn'de okurken Ebü Şuayb ed-Dükkâlî ve Muhammed b. Arabî el-Alevî başta olmak üzere ıslah yanlısı hocalarının da etkisiyle Muhammed Gâzî, Abdülazîz b. İdrîs, Muhammed Muhtâr es-Süsî, Allâl el-Fâsî gibi arkadaşlarıyla ıslah ve bağımsızlık hareketini başlatan gençler arasında yer aldı. Fas'taki bu hareketle Rabat'ta Ahmed Belâferîc, Tıtvân'da Abdüsselâm Benûne ve kardeşi Muhammed Benûne'nin liderlik ettiği hareketler arasında bağlantı kurulmasını sağladı. 1930'da Karaviyyîn'de mezuniyet imtihanını kazandıkları halde Fransız sömürge yönetimi tarafından kendilerine diploma verilmesi, bağımsızlık yanlısı hareketlerde bulunmayacaklarına dair bir belge imzalamaları şartına bağlanınca arkadaşları Abdülazîz b. İdrîs ve Allâl el-Fâsî ile birlikte bu teklifi reddetti. Babasının imamlık ve vâizlik yaptığı Bû Ukde Mescidi'nde aynı görevleri yerine getirdi, ders verdi. Ayrıca Karaviyyîn Camii'nde vâizlik yaptı. 1935'te Cezayir'in Tilimsân şehrinde toplanan IV. Kuzey Afrika Müslüman Talebeleri Kongresi'ne katıldı; burada Cezayir bağımsızlık hareketi liderlerinden Muhammed Beşîr el-İbrâhimî ve Cem'iyetü'l-ulemâi'l-müslimîn lideri Abdülhamîd b. Bâdîs'le tanıştı; sömürgeciliğe karşı iki ülke arasında yardımlaşma ve iş birliği imkânları konusunda onlarla görüştü. Bağımsızlık yanlısı siyasal görüş ve faaliyetleri sebebiyle 1936-1955 yılları arasında Fas, Setât, Cedîde, Dârülbeyzâ,

Miknâs, Rabat ve diğer bazı yerlerde toplam sekiz yıl süren hapis ve sürgün hayatı yaşadı, işkenceye uğradı.

Kettânî, Kral V. Muhammed'in Madagaskar'daki sürgünden dönüp tekrar tahta oturması üzerine (1955) Rabat'ta *el-'Alem* gazetesine yazar olarak tayin edildi. Fransız yönetiminin kendisine vermediği Karaviyyîn diplomasını aldı. 1957'de Rabat Umumî Kütüphanesi'nin yazmalar bölümüne müdür oldu ve emekliye ayrılıncaya kadar görevini sürdürdü. Bu sırada ülkedeki çeşitli mescid ve zâviyeler yanında Cezayir, Libya, Türkiye, Suudi Arabistan, Irak, İran, Suriye, Lübnan, Hindistan, Endonezya, Malezya, İtalya, İspanya, Fransa, Almanya, İsviçre, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri'nde Harvard ve Princeton üniversitelerinde yazma eserler konusunda araştırmalarda bulundu. Rabat Kraliyet Kütüphanesi, Temgrüt'taki ez-Zâviyetü'n-Nâsiriyye, Cebelülayyâş'deki ez-Zâviyeti'l-Hamzaviyye, Miknâs ve Tâze ulucamilerinin kütüphaneleriyle diğer yerlerdeki nâdir yazmaları bulup ortaya çıkardı. Ülkede bazı bölgele-re yaptığı seyahatlerde Muhammed Haccî ve Muhammed el-Menûnî gibi yazma ve tahkik konusunda uzman kişiler kendisine yardımcı oldu. Uluslar arası sempozyum ve kongrelere katılarak özellikle yazmalar konusunda ilgi çeken tebliğler sundu. Rabat'ta V. Muhammed Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. el-Medresetü'l-idâriyye ve Ma'hedü'd-dürüsü'l-ulyâ'da, ayrıca Rabat'ta V. Muhammed Üniversitesi Edebiyat ve Hukuk fakültelerinde ders verdi. Mağrib Kraliyet Akademisi'ne üye seçildi. Hukuk ve eğitim alanında yeni düzenlemeler yapan komisyonlarda görev aldı. Bu arada siyasî faaliyetlerini de sürdürdü; Kütletü'l-amelî'l-vatanî ve el-Hizbü'l-vatanî'ye, Hizbü'l-istiklâl'in millî meclisiyle merkez komitesine üye seçildi. el-Lecnetü'l-Mağribiyye li-müsânedeti'l-kifâhi'l-Fi-

Muhammed İbrâhim el-Kettânî